

АБ ПАТРЭБЕ ПОЛЬСКА-БЕЛАРУСКІХ ПАРАЎНАЛЬНЫХ
ГЛОТАДЫДАКТЫЧНЫХ ДАСЛЕДАВАННЯЎ

Польская і беларуская мовы – гэта блізкароднасныя славянскія мовы. Яны геаграфічна суседнічаюць адна з другой і ўтвараюць бесперапынны кантынуум. Гістарычныя сувязі Польшчы і Беларусі прычыніліся да таго, што сучасная беларуская мова больш зразумелая для паляка, чым расійская, якая таксама належыць да групы ўсходнеславянскіх моў, таму што ў беларускай мове вельмі мала царкоўнаславянскіх моўных элементаў у параўнанні з літаратурнай расійскай мовай. Паводле лексікі беларуская мова найбольш блізкая да ўкраінскай, расійскай і (на трэцім месцы) польскай, а польская – да чэшскай, славацкай і (на трэцім месцы) беларускай [11].

У польскай і беларускай мовах шмат падобных слоў, у якіх нават пазіцыя націску супадае, напр. *pierwszy* – *першы*, *radość* – *радасць*, *wetna* – *воўна*, *zielony* – *зялёны*, *sila* – *сіла*, *rolnoc* – *роўнач*, *chlopiec* – *хлопец* [2]. Польская мова можа часта (хаця не заўсёды) дапамагаць паляку, напрыклад, калі ён піша тэкст і не ведае беларускага слова, можна паспрабаваць напісаць кірыліцай польскае слова, якое можа таксама быць у беларускай мове, напр. *дом*, *конь*, *мама* і г.д. Гэта называецца станоўчы перанос (трансфер). З англійскай мовай (і іншымі

неславянскімі) мовамі падобны эксперымент можа такім чынам не атрымацца. Лягчэй і хутчэй паляку вывучыць роднасную славянскую мову, чым мову, якая належыць да іншых груп моў.

У сваю чаргу, беларуская мова сапраўды дапамагае ў авалоданні польскай да пэўнай ступені. Калі беларус чытае польскі тэкст на пачатковым узроўні, ён можа даволі шмат зразумець. Але ў гэтым ёсць таксама пэўная небяспека – падае матывацыя вывучыць польскую мову на дасканалым узроўні [4]. Вельмі часта, асабліва сярод маладых людзей, папулярнай з’яўляецца думка, што калі разумееш паляка, то ўжо ведаеш польскую мову. Ведаеш, але пасіўна. А мэта вывучэння кожнай мовы – актыўнае валоданне ёю. Ёсць шмат беларусаў, якім здаецца, што яны гавораць па-польску [6]. Яны перакананыя, што кожны паляк павінен зразумець сказ кшталту **Ja czytał książkę*. Так, большасць палякаў зразумеюць гэты сказ, асабліва калі хтосьці з іх вывучаў раней якую-небудзь славянскую мову. Але трэба зразумець, што такі ўзровень “валодання” моваю недастатковы. Згаданы сказ па-польску павінен гучаць *Czytałem książkę*. У польскай мове ў дзеяслове прошлага часу канчатак *-em* азначае першую асобу мужчынскага роду (для жаночага роду – канчатак *-am*), і таму адпадае неабходнасць ужываць займеньнік *ja* ў гэтым і аналагічных сказах. У назоўніках жаночага роду на *-a* ў вінавальным склоне выступае канчатак *-ę* [4]. Гэта адно з першых правіл, якое павінен засвоіць навучэнец.

Беларуская мова (таксама расійская) вельмі падобная да польскай, але не заўсёды падобныя па гучанні канструкцыі азначаюць тое самае ў абедзвюх мовах. Напрыклад, ужыванне дзеясловаў *wiedzieć* і *znać* у польскай мове крыху адрозніваецца, чым ужыванне беларускіх ці расійскіх эквівалентаў. Дзеясловы падобныя, але не ва ўсіх кантэкстах, і калі гэтага не ведаць, то яны могуць стаць крыніцай памылак. Параўн. наступныя прыклады:

Польскі сказ	Беларускі эквівалент
Wiem , że jutro się zobaczymy.	Я ведаю , што заўтра ўбачымся.
Ona nie wie , czy pojedzie z nami na wycieczkę.	Яна не ведае , ці паедзе з намі на экскурсію.
Znam go. (*Wiem go).	Я ведаю яго.
Znam tę piosenkę. (*Wiem tę piosenkę)	Я ведаю гэту песню.

Падрабязны аналіз цяжкасцяў польскай мовы можна знайсці ў кнізе “Польска-беларуская глотадыдактычная ляпсалогія” [9] і артыкуле “Цяжкасці польскае мовы: памылкі беларусаў, якія вывучаюць польскую мову” [4]. Вывады прынамсі два: па-першае, варта заўважыць пазітыўны аспект моўных памылак і выкарыстоўваць іх у дыдактычных мэтах, а па-другое, вывучаць польскую і беларускую мовы – варта! Беларусы звычайна вельмі добра і хутка вывучаюць польскую мову, а палякі беларускую мову.

Беларуская мова ў Польшчы таксама выкладаецца і вывучаецца. Перш за ўсё, беларускую мову вывучаюць прадстаўнікі беларускай нацыянальнай меншасці на Падляшшы ў пачатковых школах, гімназіях, агульнаадукацыйных ліцэях – у Гайнаўцы, Бельску Падляскім і Беластоку. Дзейнічае дзіцячы садок з польскай і беларускай мовай навучання ў Беластоку і беларускамоўныя групы ў дзіцячым садку ў Гайнаўцы. Беларускую мову папулярна вывучаюць таксама аб’яднанне ў карысць дзяцей і моладзі, якія вывучаюць беларускую мову АБ-БА. Варта нагадаць, што беларуская мова была ўведзена ў якасці дапаможнай

у зносінах паміж чыноўнікамі магістрата і насельніцтвам як у вусным, так і ў пісьмовым варыянце на тэрыторыях некаторых падляскіх гмін. Але і ў Варшаве арганізуюцца беларускамоўныя дашкольныя і школьныя групы.

Выкладанне беларускай мовы, гісторыі і культуры таксама ажыццяўляецца ў польскіх вышэйшых навучальных установах. У Варшаве беларуская мова выкладаецца з 1956 года на кафедры беларусістыкі (у 2021 г. кафедра адзначае 65-годдзе) і з 2002 года на кафедры міжкультурных даследаванняў Цэнтральнай і Усходняй Еўропы факультэта прыкладной лінгвістыкі Варшаўскага ўніверсітэта. Беларусазнаўчыя адзінкі працуюць таксама ў Беластоцкім універсітэце і Універсітэце імя Марыі Кюры-Складоўскай у Любліне, а спецыялісты з Беларусі выкладалі і выкладаюць ва ўніверсітэтах у Кракаве, Ольштыне і Аполі. Таксама студэнты-семінарысты Варшаўскай духоўнай семінарыі вывучаюць беларускую мову, каб рыхтавацца да святарскай паслугі, значыць, каб размаўляць з людзьмі і быць бліжэй да Бога. Беларускую мову будучыя багасловы вывучаюць цягам двух першых курсаў па дзве гадзіны штотыдзень. Заняткі заўсёды распачынаюцца малітваю па-беларуску. Курсы беларускай мовы для палякаў прапанаваў таксама Культурны Цэнтр Беларусі пры Пасольстве Рэспублікі Беларусь у Рэспубліцы Польшча.

На кафедры беларусістыкі Варшаўскага ўніверсітэта беларускую мову як замежную вывучалі не толькі палякі, але таксама літовец, расіянін і нават іспанка. Прычым беларускую мову вывучаюць як студэнты, так і 1) перакладчыкі-русісты, якія хочуць пачаць перакладаць таксама з беларускай мовы, 2) польскія дыпламаты, якія рыхтуюцца да працы ў Беларусі, 3) асобы, якія цікавяцца Беларуссю, хочуць падарожнічаць па Беларусі або маюць сяброў з Беларусі, 4) асобы, якія знаходзяцца ў змяшаных шлюбам, 5) асобы, якія хочуць ведаць рэдкую мову і такім чынам паказаць сябе на рынку працы, 6) асобы, якія хочуць здаць экзамен (арганізаваны ў Варшаўскім універсітэце) і атрымаць сертыфікат беларускай мовы як замежнай.

Польская мова можа як дапамагаць, так і перашкаджаць паляку авалодаць беларускай. Ва ўсіх мовах існуе перадусім лексічная з’ява, якая называецца “фальшывыя сябры перакладчыка” (або “міжмоўныя амонімы”, “фальшывыя лексічныя паралелі”). Маюцца тут на ўвазе беларускія словы, што на першы погляд падобныя да польскіх і таму могуць асацыявацца з польскімі значэннямі. А польскія і беларускія значэнні якраз тут не супадаюць. Такая міжмоўная аманімія – гэта праблема не толькі перакладчыкаў, але таксама – а можа перш за ўсё – людзей, якія ведаюць, вывучаюць ці выкарыстоўваюць як беларускую, так і польскую мову (напр., лінгвісты, выкладчыкі, студэнты, а таксама журналісты, бізнесоўцы, турысты і г.д.).

Калі параўнаем польскую і беларускую мовы, то такіх слоў знойдзем вельмі шмат, напр. беларус. *лекцыя* – польск. *lekcja* (*урок*), беларус. *лоб* – польск. *leb* (*галава*), беларус. *станоўчы* – польск. *stanowczy* (*рашучы*), беларус. *пенсія* – польск. *pensja* (*зарплата*) [7]. Найбольш памылковыя прыклады датычаць слоў, якія ў польскай мове асацыююцца з сексуальнай сферай, напр. *суткі* гэта па-польску *saski*, а *рухацца* гэта вульгарнае слова, якое абазначае *займацца сексам*, так што беларускі сказ *Нам трэба рухацца* можа ў паляка выклікаць дзіўныя эмоцыі. Фальшывыя эквіваленты сустракаюцца на розных узроўнях мовы, напр. граматычным: беларус. *слова* – польск. *słowa* (*словы* – множны лік) або фанетычным, калі маем падобныя словы, у якіх пазіцыя націску адрозніваецца: польск. *wiosna* – беларус. *вясна*, польск. *zima* – беларус. *зіма*, польск. *lecieć* –

беларус. *ляцець*, польск. *aniol* – беларус. *анёл*, польск. *rzeka* – беларус. *рака* [10]. Калі паляк свядома або не пераносіць канструкцыі з польскай мовы, якіх няма ў беларускай, гэта называецца негатыўным пераносам (трансферам). Такіх прыкладаў даволі шмат, яны былі сабраныя ў кнізе-слоўніку беларуска-польскіх фальшывых сяброў перакладчыка [7].

Параўнанне абедзвюх моў на лексічным узроўні дазваляе заўважыць вельмі шмат цікавых з’яў. Напрыклад, у беларускай мове існуюць запазычаныя з польскай словы, якія ў польскай зніклі і лічацца ўжо архаізмамі, напр., *экскурсія* (польск. *ekskursja*), *віншаваць* (польск. *winszować*), *снедаць* (польск. *śniadać*), *аўтамабіль* (польск. *automobil*), *цытата* (польск. *cytata*), *канікулы* (польск. *kanikula*), *вячэра* (польск. *wieczera*), *марка* (польск. *marka*) [3]. Калі беларусы выкарыстоўваюць такія словы ў сваёй польскай мове, то гэта можна лічыць стылістычнай памылкай, якая дае камічны эфект, бо сэння палякі так не гавораць.

У беларускай мове ёсць таксама паланізмы, якія раней лічыліся нейтральнымі, а сэння ўжо характарызуюцца як стылістычна афарбаваныя, напр., *пляц* (сэння *плошча*), *амбасадар* (сэння *пасол*), *беларусін* (сэння *беларус*), *гарбата* (сэння *чай*) [5]. Аднак не заўсёды лексема падобная да польскай мусіць быць адразу архаізмам, напр., *кругавід* (гэта архаізм) – сэння *гарызонт* (польск. *horyzont*). Можам таксама знайсці лексемы, якія ў абедзвюх мовах з’яўляюцца архаізмамі, напр., *каліта* (сэння *кашалёк*), *дыярыуш* (сэння *дзённік*), *дысцыпліна* (сэння *рамень*, *бізун*), *амбарас* (сэння *турботы*). Гэтыя з’явы вынікаюць з гісторыі развіцця блізкароднасных беларускай і польскай моў, моўных уплываў, а таксама запазычанняў. Цікава, што адрозненні ў стылістыцы беларускай і польскай моў могуць быць крыніцай не толькі гістарычнай і этымалагічнай інфармацыі, але таксама дапамогай пры сінхранічным вывучэнні і даследаванні беларускай і польскай моў.

Беларусам можа быць цікава, якія памылкі часцей за ўсё робяць палякі, якія вывучаць беларускую мову, што ім цяжэй за ўсё даецца. Падрабязны аналіз такіх памылак можна знайсці ў кнізе «Памылкалогія ў беларусістычнай глотадыдактыцы» [8], якую можна замовіць на старонцы кафедры беларусістыкі (<http://kb.uw.edu.pl/category/ksiazki-wydane-przez-katedre/>).

У двух словах, на пачатковым этапе ўжо вывучэнне алфавіта выклікае праблемы, вельмі часта здараюцца апіскі або няправільнае вымаўленне, таму што ў польскім і беларускім альфавітах ёсць літары, якія толькі пішуцца падобным чынам, але вымаўляюцца па-рознаму. На занятках па беларускай мове былі сітуацыі, калі студэнты чыталі назву краіны *Злучаныя Штаты Амерыкі* як *Злучаныя *Шматы Амерыкі*, бо беларускае *т* (тэ) прачытлі як польскае *т* (мэ), а польскае слова *szmata* – гэта *ануча* (звычайна для мыцця падлогі). Падобных памылак даволі шмат таксама на пісьме.

Шматлікія памылкі абумоўлены рознай фанетычнай прыродай націску ў польскай і беларускай мовах. У беларускай мове націск свабодны і рухомы, можа мяняць месца ў парадыгме, напр. *рука* – *рукі*, *касіць* – *косім*. У польскай мове націск фіксаваны і прыпадае звычайна на перадапошні склад у слове, прычым ён не мяняе месца ў парадыгме, напр. *reka* – *rece*, *kosic* – *kosimy* [4]. Палякі прызвычаліся да гэтага і стараюцца фіксаваць і беларускі націск на тым жа месцы, напр., **Беларусь* (замест *Беларусь*), **кіно* (замест *кіно*); **метро* (замест *метро*), **але* (замест *але*) і г.д. Здараюцца таксама памылкі, што ўзнікаюць пад уплывам іншай славянскай мовы, якую палякі таксама вывучаюць, напр., **нельга* (замест *нельга*) пад уплывам расійскага *нельзя*. Такая расійска-

беларуская інтэрферэнцыя сустракаецца і на іншых узроўнях мовы, што вельмі нагадвае беларускую трасянку. Палякі, якія раней вывучалі расійскую мову, выкарыстоўваюць шмат лексічных і граматычных русізмаў у беларускай мове – ім трэба паступова вучыцца адрозніваць расійскую ад беларускай, а гэта не так лёгка на пачатковым этапе.

Польска-беларуская інтэрферэнцыя таксама датычыць усіх узроўняў мовы. Найбольш складана вывучыць граматычныя канструкцыі, якіх не існуе ў падобнай форме ў польскай мове. Маюцца тут на ўвазе, сярод іншага, прыналежныя прыметнікі, напр., *маміна сукенка* (паляк скажа **сукенка мамы*), *Міколаў ноўтбук* (паляк скажа **ноўтбук Мікалая*), узаемны займеннік *адзін аднаго, адна адной*, напр., *Хлопцы павіталіся адзін з адным* (паляк скажа **з сабой*), залежны стан, напр., *Дом будуюцца рабочымі, Горад заснаваны князем Барысам* (паляк скажа **праз князя Барыса*), кіраванне дзеясловаў, напр., *карыстацца слоўнікам* (паляк скажа **са слоўніка*), *пытацца ў каго* (паляк скажа **пытацца каго*), *вучыцца беларускай мове* (паляк скажа **беларускай мовы*), *Яна вінуе цябе* (паляк скажа **табе*), *Я слухаю музыку* (паляк скажа **музыкі*), або вінавальны склон адушаўлёных назоўнікаў, напр., *Я бачу жанчын, людзей, катой, сабак* (паляк скажа **жанчыны, людзі, каты, сабакі*) [8]. Дарэчы, польская канструкцыя, дзе вінавальны склон мае аднолькавыя канчаткі з назоўным склонам, ужывалася калісьці і ў беларускай мове. Яшчэ Якуб Колас пісаў *Разоў пяць губляў авечкі* [1].

Вельмі часта палякі і беларусы робяць падобныя памылкі, напр., беларусы кажуць *uczyli się *nowym słowam* (замест *nowych słów*), а палякі: *Я вучуся *новых слоў* (замест *новым словам*). Беларусы кажуць: *sluchać *muzykę*, (замест *muzyki*), а палякі *Я слухаю музыкі* (замест *музыку*). Беларусы кажуць *Zakochałam się w *język polski* (замест *w języku polskim*), а палякі *Я закахалася ў *прыгожай дзяўчыне* (замест *прыгожую дзяўчыну*). Беларусы кажуць *Bylem bardzo *tym zadowolony* (замест *z tego*), а палякі *задаволены *з сябе* (замест *сабой/сабою*). Беларусы кажуць **dwadzieścia piąty* (замест *dwudziesty piąty*), а палякі **дваццаты першы* (замест *дваццаць першы*), беларусы кажуць *Jadę *na metro* (замест *metrem*), а палякі *Я еду *метрэм* (замест *на метро*) [8].

Польская і беларуская мовы належаць да адной сям’і славянскіх моў, адтуль паміж імі столькі падабенстваў, хаця і не менш адрозненняў. Працэсы інтэрферэнцыі паміж згаданымі мовамі лёгка назіраюцца, таму што яны моцныя і паўсюдныя і таму варта выдаваць параўнальныя працы, якія аналізавалі б сапраўдныя і фальшывыя польска-беларускія моўныя паралелі, а таксама слоўнікі і глотадыдактычную граматыку беларускай і польскай моў, якая дапамагала б зразумець гэтыя працэсы і лепш вывучыць як беларускую, так і польскую мову. Мэтазгодна, каб гэта быў сумесны польска-беларускі праект, у якім удзельнічалі б даследчыкі з абедзвюх краін.

ЛІТАРАТУРА

1. *Важнік, С.* Праблема апісання сінтаксічных архаізмаў у сучаснай беларускай літаратурнай мове: змены ў семантычнай структуры транзітыўных сказаў / С. Важнік // Лінгвістычны студіі: зб. наук. прац / укл. : А. Загнітко (наук. ред.) [та ін.]. – Донецьк : ДонНУ, 2008. – Вып. 16. – С. 100–103.
2. *Кавалёва, В. В.* Камунікацыйныя бар’еры ў вывучэнні фанетыкі беларускай мовы польскамоўнымі навучэнцамі / В. В. Кавалёва // Працы кафедры сучаснай беларускай мовы. – 2007. – Вып. 6. – С. 62–67.
3. *Калета, Р.* Лексічны аналіз паланізмаў-архаізмаў у беларускай мове (на матэрыяле беларускага Слоўніка архаізмаў і гістарызмаў) / Р. Калета // Беларуска-польскія культурна-моўныя ўзаемадачыненні: ад гісторыі да сучаснасці : зб. навуц. арт. / навуц. рэд. В. М. Курцова, Н. А. Снігірова, М. Jankowiak, M. Ostrówska. – Мінск : Нац. акад. навук Беларусі, Цэнтр даслед. беларус. культуры, мовы і літ., Ін-т мовазнаўства імя Якуба Коласа; Беларус. навука. – 2016. – С. 123–128.

4. *Kaleta, P.* Цяжкасці польскае мовы: памылкі беларусаў, якія вывучаюць польскую мову / P. Kaleta // Arche. Пачатак. – 2010. – № 4. – С. 358–400.
5. Слоўнік архаізмаў і гістарызмаў: па творах беларускай мастацкай літаратуры і публіцыстыкі / рэд. С. М. Струкава. – Мінск : Беларус. навука, 2007. – 654 с.
6. *Guszczewa, O.* Тыпу błędów leksykalnych w pracach białoruskich studentów / O. Guszczewa // Актуальныя праблемы паланістыкі: зб. навук. арт. / рэд. С. Важнік, А. Кожынава. – Мінск, 2006. – С. 103–110.
7. *Kaleta, R.* Białorusko-polska homonimia międzyjęzykowa / R. Kaleta. – Warszawa : Sławistyczny Ośrodek Wydaw (SOW) Inst. Sławistyki Polskiej Akademii Nauk, 2014. – 172 s.
8. *Kaleta, R.* Błędologia w glottodydaktyce białorutenistycznej / R. Kaleta. – Warszawa : Katedra Białorutenistyki WLS UW, 2018. – 368 s.
9. *Kaleta, R.* Polsko-białoruska lapsologia glottodydaktyczna / R. Kaleta. – Warszawa : Katedra Białorutenistyki WLS UW, 2015. – 178 s.
10. *Kaleta, R.* Złudne odpowiedniki białorusko-polskie / R. Kaleta // Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej. – 2013. – № 48. – S. 123–141.
11. *Walczak, B.* Stosunki pokrewieństwa języków słowiańskich w ujęciu Witolda Mańczaka / B. Walczak // Współzależność języków słowiańskich. Aspekt lingwistyczny i glottodydaktyczny / Wydaw. Uniw. Gdańskiego; red. J. Bartoszevska i M. Grabska. – Gdańsk, 1998. – S. 98–109.